

*Саша Марковић,
Педагошки факултет, Сомбор*

ВОЈВОДИНА ИЗМЕЂУ КОНФЛИКТА И ХАРМОНИЈЕ РАЗЛИЧИТОСТИ

Сажетак

Последње две деценије двадесетог века југословенске државе и њених наследних држава, у историјском контексту, сведоче о једном разорном дејству политиканства које је настало услед судара посткомунистичких идеологија квазинационалистичке и социјалне провенијенције. Ове идеологије биле су и "једино могући развојни пут" елита која је негована у идеолошкој држави братства и јединства, а која је изгубила пут којим их је водило дело безгрешног вође.

Ситуација у Војводини је такође била обележена овим догађајима. Коначни обрачун са антисрпским снагама у време тзв. "јогурт револуције" требао је да означи наводни почетак националног освећења и хомогенизације Срба које је идеологија претходног времена фрагментарисала и однародила. Изговаране су велике речи и позивало се на велика дела и указивало се на одсудни тренутак. Реторика је постајала примеренија опитенародном покрету који је требало да се створи. Сва противуречност сложених националних односа и државног уређења нестајала је у слаткоречивој и запаљивој демагогији која је митоманију претворила у историјску истину. Чувари народне традиције и историјске баштине постали су исти они људи који су неговани у анационалном и атрадиционалном културној и политичкој атмосфери. И у Војводини они су се сукобили са политичким неистомисљеницима (читај непријатељима) али дојучерашњим идеолошким сарадницима. И једна и друга концепција није бринула о

постојећим интересима Војводине, већ о очувању или стварању свог економски и политички привилегованог места у друштву. Ипак то је занемарљиво малом броју ондашњих интелектуалаца био сигнал за почетак потпуне културолошке декаденције једног народа, једне државе, једне регије. Напротив, у популизму који су политички лидери јужнословенских нација обликовали било је места за „пратећу” интелигенцију и она је то обилато користила.

Промене које су наступиле након 2000. године, у народу, биле су више израз економске исцрпљености и оптерећености ратном психозом, а у мањој мери рефлексивна спознаја погубне анационалне, акултурне и тиме и проевропске политике. Године које су следиле, до данас, представљају трагање за националним консензусом у оквирима генерисања политичког парламентаризма и плурализма. Војводина је у расцепу која је одраз потребе, са једне стране, сопственог дефинисања као модерног европског региона и грађанских и националних снага које то подржавају, а са друге стране националистичких и војвођанско етатистичких снага које су суштински анационалне и сепаратне и које поменути процес доживљавају као дезинтеграцију државе или нације али и Војводине.

Кључне речи: Војводина, Срби, идентитет, култура, политика

ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ НАСТАНКА ГЕО-ПОЛИТИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА ВОЈВОДИНЕ

Осмишљавање Војводине као самосталног територијално-управног субјекта, свој почетак везује за националну еманципацију српског народа у Хабзбуршкој монархији - тада на простору јужне Угарске. Побољшање политичког положаја српског народа било је условљено, с једне стране модернизацијом монархије и са друге стране стварањем интелектуалне елите у народу која би могла да традиционалну тзв. 'црквено-школску аутономију' продуби у политичко-територијалну аутономију. Међународне околности условљене револуционарним променама које су покренуте догађајима у Француској а потом и читавој Европи и реакцијом апсолутистичких и конзервативних кругова на те догађаје рефлектовале су се и у унутрашње-политичком животу монархије, а тиме и у српском грађанском слоју који је све више, уз најчешћу али ограничену

ну подршку српског свештенства, захтевао демократска политичка права за Србе у монархији.

Кулминација револуционарне енергије у Европи догодила се 1848. године и Хабзбуршка монархија била је укључена у њу. Комплексност монархије и националног питања које је демократизација отварала довела је до готово 'историјских нонсенса' сарадње револуционарних и конзервативних снага појединих народа монархије. Последица такве сарадње конзервативне власти Хабзбурга и српског револуционарног покрета на гушењу нетолерантног и безкомпромисног мађарског национализма било је стварање српског Војводства.¹⁾ Историјски контекст настанка ове идеје, дакле био је прогресиван са намером тада модерне националне еманципације једног малог народа. Ипак, већ тада, уочава се ограниченост идеје националног романтизма, с обзиром на то да је појединачно, свака од тих идеја, своја полазишта и захтеве сматрала дубоко прогресивним тековинама и оправданим са становишта будућности сопствене нације, а у стварности је углавном изазивала супротстављеност и конфронтацију.

Остварење националне идеје и програма захтевало је територијалну присутност чиме су се 'историјска' и 'стечена национална' права међусобно преплитала и оспоравала до границе неизбежног сукоба са дубоко усађеном идејом о праведности сопственог националног покрета. Друга карактерна тековина националног покрета Срба који је створио Војводину у 19. веку била је војно-политичка и привредна веза са Србима из Кнежевине Србије која је већ тада почивала на добро припремљеном и европски утемељеном, али не и без недостатака, националном програму српског народа о јединству без обзира на постојеће државне, политичке али и културно-цивилизацијске разноликости.

Након нешто више од једне деценије постојања Војводина (Српско Војводство) била је укинута и даља политичка и демократска еманципација Срба у монархији, али не и само српска била је видно ограничена тријумфом компромиса два водећа национална покрета у монархији – Аустријског и Угарског. Ограниченост слободе политичког изражавања националног идентитета упркос покушају договора са представницима Угарског национализма, условила је радикализацију методологије остварења националних

1) Ближе види: С. Гавриловић, *Срби у Хабзбуршкој монархији 1792-1849*, Матица српска, Нови Сад, 1994; *Историја српског народа*, Српска књижевна задруга, Београд, 2000, књ. V

циљева. Овакав став изазвао је реакцију актуелне власти и мере репресалија чији је циљ више није био ограниченост него гушење српског национализма и повратак народног идентитета у оквире строго контролисане 'црквено-школске аутономије.'²⁾

У самом српском покрету дошло је до генерацијске смене и еволутивнијег и антиреволуционарног тумачења политичке стварности. Одређен интелектуални али и знатан слој становништва чија је искуствена тековина била идеја политичке аутономије – назовимо је 'идеја Војводине у 19. веку' био је спреман да се, у једном демократском и парламентарном амбијенту ма какав он био у Угарској, ангажује за побољшање националног положаја. Друга пак струја није одустајала од идеје потпуне националне еманципације привремено и делимично се прилагођавајући политичкој сцени какву је диктирала Угарска. И овом приликом, идеја о побољшању политичког положаја Срба, без обзира на сада већ разуђену политичку припадност, била је доминирајуће условљена ставом монархије и самих Срба према сада Краљевини Србији и њеним политичким и националним интересима.³⁾

Након анексије Босне и Херцеговине 1908. године и балканских ратова 1912/13. године с обзиром на то да је директан сукоб Аустро-Угарске монархије и Србије било само питање непосредног повода, радикално је заустављена свака идеја о политичкој равноправности српског народа у Угарској и тиме трајно угушена идеја Војводине у постојећим околностима. Помак је подразумевао промену постојећих околности, а Први светски рат је довео до тога. Био је ово крај једне фазе идеје Војводине која је свој идентитет заснивала на контексту постојања и политичке егзистенције српског националног покрета у Хабзбуршкој/Аустро-Угарској монархији и која је била укореењена на једном ширем националном програму Срба који је понекад и недоречено покушавала да одреди кнежевина/краљевина Србија.

Период Првог светског рата у свом тоталитету који је у њему примерен деловао је крајне поражавајуће не само на политичку артикулацију Срба из Војводине (још увек јужне Угарске) већ и на саму њихову егзистенцију. Посустајање и маргинализација на-

2) Ближе види: В. Стајић, *Светозар Милетић*, Београд, Југо-исток, 1938; А. Ивић, "Светозар Милетић", *Летопис Матице српске*, Нови Сад, 1939, бр. 4-5; *Историја српског народа*, Српска књижевна задруга, Београд, 2000, књ. V.

3) Ближе види: А. Лебл, *Грађанске партије у Војводини 1887–1918*, Нови Сад, Филозофски факултет, Нови Сад, 1979.

ционалног покрета Срба у монархији, током рата, деловала је депримирајуће па чак и неочекивано изненађујуће и разочаравајуће и за многе интелектуалце и то без обзира на сву ригидну политику застрашивања и одвођења у логоре коју је власт спроводила.⁴⁾

Успеси сила Антанте, улазак САД у рат и неуспех велике немачке офанзиве током пролећа 1918. године стратешки су промениле ситуацију на фронтима. Аустро-угарска монархија преживљавала је своје последње дане. Међутим, тада није нимало било наивно занемаривати дипломатске покушаје монархије да придобије западне савезнике о неопходности њеног очувања у модернизованом облику државног уређења. Многи истакнути политичари, нарочито енглески, били су присталице те идеје. Те околности су утицале да јужнословенски политичари из монархије све до октобра 1918. године буду неодлучни поводом одређења будуће државе. Утицајнија струја била је за тријализам који нуди монархија. Пробој солунског фронта и успеси српске војске пресудно су утицали на то да се Народно вијеће Срба, Хрвата и Словенаца формира октобра и да се дефинитивно определи за независну државу Словенаца, Хрвата и Срба који ће се са Краљевином Србијом договорити о стварању заједничке државе. Врло често, а у намери да буде равноправни саговорник, Народно вијеће је долазило у сукоб са политичким ставом Србије и то најчешће око питања државног уређења и националног питања. Чак и када је компромис наизглед био постигнут, ауторитет младог престолонаследника Александра Карађорђевића је био неприкосновен и у духу централизма и “пирејемонтске” улоге Србије.

Како се српска војска приближавала граници монархије, јачала је и политичка активност српског и осталог словенског становништва у Војводини. Оснивали су се народни одбори превасходно српски који су имали за циљ да обезбеде што мирније стварање нове државе чији је темељ победоносна Краљевина Србија.

У ПОТРАЗИ ЗА ГРАЂАНСКИМ ДРУШТВОМ И ГРАЂАНСКИМ ИДЕНТИТЕТОМ ВОЈВОДИНЕ

У време присаједињења Војводине Краљевини Србији популациона структура је била следећа: Војводина је имала 1.365.596 ста-

4) Ближе види: В. Стајић, “Учешће српског друштва у мојој судбини”, Рукописно одељење Матице српске, М 8756.

новника - Срба и Хрвата⁵⁾ је било 502.415 (36,8%), Мађара 376.107 (27,7%), Немаца 316.107 (23.1%), Словака 56.689 (3,75%) и др⁶⁾.

Уколико желимо да се одмерено одредимо према политичкој ситуацији у Војводини, демографски показатељи су веома битни. У овом периоду када се припремала одлука да се Војводина присаједини Краљевини Србији, политички активно у тим догађањима и у том правцу било је словенско становништво, и то пре свега Срби, Буњевци⁷⁾ и Словаци⁸⁾. Остало становништво, пре свих Немци и Мађари били су према овој идеји пасивни и покушали су да формирају сопствени политички интерес. Мађари у Војводини, односно грађанство које је и политички артикулисало ставове били су збуњени због крупних промена до којих је дошло у Мађарској када је, крајем октобра 1918. године, формирана република. Нова Карољјева влада је намеравала да у потпуности реформише државу и обезбеди мањинама сва политичка права. У нади да ће територија Војводине опстати у саставу нове мађарске државе и војвођански Мађари су оснивали своја већа. "У већини војвођанских места она постоје паралелно са српским и нема података да је долазило до неких оштријих сукоба међу њима. Напротив, у извесној пословима је било и сарадње."⁹⁾

На тзв. "Великој народној скупштини Срба, Буњеваца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи" од 25. новембра 1918. го-

- 5) Цитирана савремена пројекција становништва не уважава историјску реалност и тадашње присуство Буњеваца и Шокаца који у то време представљају и етничку самосталност у односу на Србе и Хрвате (примедба С. М.)
- 6) Н. Гаћеша, "Демографске и социјалне прилике у време присаједињења Војводине Краљевини Србији 1918", Зборник радова *Vojvodina u vreme Prisajedinjenje Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918. godine*, Музеј Војводине, Институт за историју Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад 1993, стр. 49-56.
- 7) С. Марковић, "Прилог проучавању буњевачког питања у контексту политичких прилика у Војводини у периоду 1918-1941", Зборник радова, *Етнолингвистичка и историјска истраживања о Буњевцима у Војводини*, Матица српска, Буњевачки национални савет, 2008.
- 8) 10. новембра 1918. године одржана је скупштина Словачке народне странке из Бачке и Срема под председништвом Људевита Мичатека у просторијама Словачке банке у Новом Саду. Том приликом Словаци су показали солидарност са Србима и своју политичку жељу. "Ми бачки Словаци, у своје и у име сремских словачких општина поздрављамо новосадски Српски народни одбор и потврђујемо да се са радошћу придружујемо на основу Вилсоновог права народа на самоопредељење браћи Србима и желимо им помоћи у свим њиховим настојањима. У том, братском загрљају надамо се да ћемо наћи снагу за бољу и сретнију будућност свог словачког народа.", Историјски архив Новог Сада, Збирка Мичатек 442/1918.
- 9) Љ. Кркљуш, Ј. Ракић, "Војводина и стварање југословенске државе 1918. године", Зборник радова *Присаједињење Војводине Краљевини Србији 1918*, Музеј Војводине, Нови Сад, 1992, стр. 5-21.

дине присуствовали су представници Баната, Бачке и Барање.¹⁰⁾ У раду скупштине учествовало је 757 посланика, од тога било је: 578 Срба, 84 Буњевца, 62 Словака, 21 Русин, 3 Шокца, 2 Хрвата, 6 Немца и 1 Мађар.¹¹⁾

На самој Скупштини јединствено је прихваћена резолуција да се Банат, Бачка и Барања прикључе Краљевини Србији (тачка 2. резолуције), али и да “српска влада, удружена са Народним вијећем у Загребу учини све да дође до остварења јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца под вођством краља Петра и његове династије (тачка 3. резолуције).”¹²⁾

ВОЈВОДИНА У КРАЉЕВИНИ

Године 1918. почетак је нове фазе развоја геополитичког идентитета Војводине и везан је за њену националну, уставну и економску артикулацију у оквиру Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно од 1930. за Краљевину Југославију, све до 1941. године. Почетак овог периода карактерише еуфорија националног јединства српског народа и југословенског уједињења која је тек повремено упозоравана на неке погрешне политичке кораке и на неправилне активности условљене неумећем да се одговори изазову тренутка и изазову победе.

Занос усхићеног братског уједињења натопљен крвљу погинулих патриота био је, пре свега, емотивни набој искрене, али наивне есхатолошке идеје коначног словенског повезивања. Историјско искуство, традиција државности, менталитет, идентитет јединке и друштва, професионална припадност, различита државно-управна политика, политичка опредељеност, културолошка оригиналност, етничка разноврсност представљали су мноштво разложних карактеристика које су обједињене како на јужнословенском макрорпростору тако и на војвођанском микрорпростору. Уважавање и помирење свих ових различитости обесхрабрује и најистрајније и најозбиљније интелектуалце, а са друге стране њихово неуважа-

10) Ово су територијалне јединице које су подразумевале Војводину, што се и рефлектује у ондашњим изворним документима и штампи, временом је, између два светска рата та територија проширена и са Сремом, али је након Другог светског рата изван те територије остала Барања.

11) R. Končar, S. Marković, “Vojvodina beetwen Serbian and Yugoslav option during the establishment of the Kingdom SCS”, tematski zbornik radova sa međunarodnog skupa “Yugoslavia through Time. Ninety Years since the Formation of the First State of Yugoslavia”, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana, 2009, str. 93-105

12) *Споменица ослобођења Војводине*, Нови Сад, 1929, стр. 156-157.

вање и пренебегавање показује незрелост и неозбиљност и нуди неоствариву будућност.

Наизглед решено национално питање у Војводини било је непотпуно с обзиром на бројну несловенску популацију и очекивану спутаност њене националне експресије али и контекстно превазиђено јер је почивало на националном романтизму која је у претходној фази била *спиритус мовенс* али је сада представљала конзервативни поглед пун дискриминације. Југославија је намеравала да гради свој идентитет на усаглашавању бројних различитости у томе је своју шансу видела и Војводина.

Национално питање у Војводини суочило се са оствареном идејом националног романтизма за Србе, али се искуство различитости показало као специфичност која постоји и у самом српском народу. Врло брзо се испоставило да национално уједињење недољан аргумент одавно прижељкиване боље будућности.

Централизовани државни апарат и прекомерна економска оптерећеност заменили су у политичкој реторици националну еуфорију практичним егзистенцијалним проблемима. Често неразумевање за интересе из Војводине, које су износили водећи политичари и за које Србија и Југославија нису имале алтернативу, постепено је условљавало диференцијацију и особеност економског положаја Војводине.

Држава није била само господар, ту своју улогу доследно је демонстрирала кроз врло захтевну пореску политику, она је покушала аграрном реформом да побољша социјални-статус свог аграрног становништва а оно је били најбројније у Војводини. Различити страначки програми у вези са начином реализације аграрне реформе довели су до њене делимичне реализације којом опет мало ко био задовољан. Документа показују да су у време Краљевине СХС углавном парламент, странке и штампа били поприште изношења и покушаја решавања економских и њима условљених политичких проблема у које је западало становништво Војводине. Ми на основу изворне грађе можемо да констатујемо да су страначки прваци у Војводини (углавном представници радикалне и демократске странке) као и представници немачке и мађарске заједнице пружали подршку парламентарним посланицима из Војводине односно њиховом институционалном начину борбе за остварење аутентичних интереса Војвођана. С обзиром на то да су ови страначки пр-

ваци имали недвосмислену подршку становништва Војводине¹³⁾ са знатном сигурношћу можемо да говоримо о овом модалитету политичке артикулације Војводине. Национално питање остало је и даље доминантно али су исцрпљујуће расправе о јединственој југословенској нацији или јединству три посебна народа устукнуле пред нагомиланим економским проблемима и бројним покушајима њеног решења.

Велика економска криза која је, након светске промоције, убрзо захватила и краљевину, најтеже је погодила аграр. Ова економска нестабилност у Југославији продубљена је и политичком кризом која је наступила након увођења тзв. Шестојануарске диктатуре 1929. године. Био је то крај парламентаризма и доказ неуспелог експеримента стапања демократије и огромног апетита национализама али и прекомерне амбиције једног човека оличеног у краљу Александру Карађорђевићу. Пројекат интегралног југословенства имао је значајног успеха у Војводини али је његово трајање било искључиво везано за личност краља Александра. Осим популистичког приступа идеји интеграције знатан интелектуални слој и у Војводини прихватио је на овај начин решење свог идентитета.¹⁴⁾ То управо говори о историјском контексту идеје ауторитета на овим просторима и о њеној присутности до епохе непосредне прошлости деведесетих година прошлог века.

Одмрзавање политичког живота у Војводини, подстакнуто дешавањима у земљи у вези са тзв. Загребачким пунктацијама, довело је до новог сегмента одређења идентитета Војводине. Радило се о проблему решења питања Војводине у оквиру уставног уређења државе. Група страначких првака из Војводине, припадника странака чија је централа био Београд, крајем 1932. године донела је тзв. 'Новосадску резолуцију' која је захтевала, у оквиру федералистичког политичког покрета у земљи, да Војводина буде посебна федерална аутономна јединица. Тада се и по први пут са одређеном политичком тежином и формулисала парола 'Војводина војвођанима'. У почетку недовољно одређена ова парола је прерасла у формулисану политичку вокацију видно наглашавајући економску оправданост. Био је то покушај (не)успешног одговора национал-

13) Ближе види: С. Марковић, *Грађанске опозиционе странке у Војводини 1929 -1941*, Тиски цвет, Нови Сад, 2006.

14) Ближе види: С. Марковић, "Интегрално југословенство у Војводини – одјек и страначко одређење", Зборник радова *The Sxared History – Myths and stereotypes of the Nationalism and Communism in ex Yugoslavia*, Нови Сад, 2008.

ној енергији која је постојала међу самим творцима ове идеје. Овај покрет се углавном ограничио на грађански слој, делимично на крупан финансијски капитал као и на одређену интелектуалну елиту. Највећа слабост ових активности била је малобројност аграрних присталица, а што су користили политички центри различитог мишљења од усаглашеног у резолуцији.¹⁵⁾

Овако установљен Војвођански покрет,¹⁶⁾ упркос бројним политичким наступима, није пронашао значајно политичко упориште али је одјек његових идеја о посебној федералној јединици условљеној пре свега економским прагматизмом био врло узнемиравајући за политичке неистомишљенике. Документа сведоче да се њој приступало крајње респективно и уз видан напор трагања за политичком аргументацијом против. Деструкција унификованог југословенства разарајуће се рефлектовала и у Војводини. У то време своју потпуну афирмацију доживљавао је и још увек недовољно проучени аспект идеје Војводине као расадника аутохтоних културних вредности без обзира на националну припадност њених твораца.¹⁷⁾ Након наизглед постигнутог компромиса споразумом Цветковић-Мачек из 1939. године, дошло је до судара национализама, грађански недовољно афирмисаних и којима је војвођански идентитет био препрека за сопствену афирмацију. У таквој атмосфери унутрашњег самоуништења Југославија је изгубила себе а Војводина је нестала у незаситости националних апетита.

Други светски рат дезинтегрисао је простор Војводине опредељујући њеним појединим деловима нову улогу која је била у складу са афирмацијом 'новог светског поретка'. Тињајући реваншизам¹⁸⁾, национални егоизам и грандиозност, током рата, претворили су се, без обзира на поједине примере политичког уважавања, у ирационални нацизам чије је искуство постојања дело комплексног судара разорних емоција, шовинизма и мегаломаније са једне стране и чињенице сопствене националне релативности са друге.

15) Ближе види: С. Марковић, Национално и уставно питање у делатности политичких странака у Војводини 1929-1941, докторска дисертација, Филозофски факултет, Нови Сад, 2008.

16) Ближе види: Р. Кончар, *Опозиционе партије и аутономија Војводине 1929-1941*, Мир, Нови Сад, 1995.

17) Ближе види: С. Марковић, "Идеје о Војводини др Николе Милутиновића", *Зборник Матице српске за историју*, Нови Сад, 2005, бр. 71/72.

18) Ближе види: А. Касаш, *Мађари у Војводини*, Филозофски факултет, Нови Сад, 1996.

ВОЈВОДИНА У ИДЕОЛОШКОЈ И ЈЕДНОПАРТИЈСКОЈ ДРЖАВИ

Победа народноослободилачког покрета под руководством комунистичке партије у Југославији довело је до доминације унификованог идеолошког концепта у наредних педесетак година. Идеологија 'братства и јединства' уз подршку култа личности Јосипа Броза Тита требала је да обесмисли и угаси све национализме и створи контекст модерне полетне државе која је превазишла све различитости и раскинула са свим тзв. 'реакциоанрним покретима'. Суштина тих промена није ипак била последица свеопште народне подршке новој идеологији већ је њихова прихватљивост почивала на снази режима и ингеренцији државних служби. У том контексту је отпочела и нова фаза реализације политичког пројекта Војводине која је у нову државу ушла као препознатљив политички субјективитет формиран још током рата од стране комунистичког руководства.¹⁹⁾ Раскид са предратним грађанским виђењем војвођанског питања био је потпун и бескомпромисан, али идејно неутемељен и историјски неисцрпљен и неугашен.

Додатну комплексност проблема, као континуитет једне националне државне политике из времена краљевине, условиће процес колонизације становништва из руралних и сиромашних подручја ратом разорених²⁰⁾ и протеривање бројне немачке националне мањине из Југославије, а заправо из Војводине. Структурна демографска декомпозиције, након Другог светског рата, подручја Војводине условиће и карактер политичких догађаја. Јачање српске популације уз одлазак Немаца довео је по први пут до надполовичне доминације Срба у Војводини и обезбедио сигурну подршку званичној идеологији и власти нове социјалистичке државе, али само уз претпоставку (тада у потпуности реалну) да је већинско становништво наклоњено режиму. Слабост ове концепције, на коју се у том тренутку мало ко од одговорних освртао чврсто убеђен у ново доба, била је макар и теоријска могућност еманципације национализама.

Питање политичке препознатљивости Војводине у социјалистичкој Југославији постепено је почело да се уводи као економска

19) Ближе види: Р. Кончар, "Формирање покрајинског народноослободилачког одбора за Војводину 1943", *Зборник Матице српске за историју*, Нови Сад, 1979, бр. 19.

20) Ближе види: Н. Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији*, Нови Сад, Матица српска, 1984.

тема, а што указује на континуитет економског питања из међуратног периода без обзира на сва оспоравања такве повезаности од стране тада актуелне власти. Дубока криза и блокада условљене конфронтацијом са Стаљином довеле су до 'ослонца на сопствене снаге' ради истрајности у овој борби. Војводина као 'житница Југославије' омогућила је основ за биолошки опстанак народа, али је наметнути терет био огроман. Са слабљењем блокаде и постепеном нормализацијом односа са СССР-ом, унутрашњи централизам почео је да попушта и долази до извесне демократизације у политичком животу. Она није надилазила идеолошке оквире, али је била довољна да покрене унутрашњу реорганизацију којој је била склона и партијска елита.

На инсистирање политичког врха Војводине, а уз разумевање југословенског руководства, омогућено је стварање инвестиционог фонда којим је Војводина самостално располагала. Тиме је отпочела политичко-економска диференцијалност овог дела територије са остатком републике Србије. Она је отворила нова бројна питања и обновила реторику националног питања.

Тада су се у политичком руководству Србије почела постављати питања о перспективи развоја југословенске федерације, карактеру југословенства, положају Србије као републике и др. У том контексту (почетком 60-тих година) изражавало се незадовољство унутрашњом организацијом и структуром Србије, посебно постојањем двеју аутономних покрајина – АП Војводине и Аутономне Косовско-Метохијске области. Сматрало се да би уставним променама требало остварити потпуну једнакост република и у питањима њихове унутрашње структуре. Чинило се то у тренутку када су аутономне ингеренције покрајина биле сасвим минорне и у политичком и у економском смислу, и подведене под ригидни централизам, југословенски и републички. У питању су, извесно, били други разлози и схватања да су аутономни политички идентитети – бреме Србије, којег се она уставном реорганизацијом требала ослободити.

Постепено се у идеолошки јединственој држави сусрећу и све више конфронтирају већ позната централистичка концепција и тзв. 'демократска, самоуправна концепција развоја Југославије'. У каснијим политичким запажањима биће оцењено да су тада отпочели спорови о дубљим питањима југословенског државноправног идентитета и развоја националног питања, односно сукобима по-

менутих концепција. Без обзира на сву ширину и озбиљност сукоба био је то оквирно одређено супарништво већ формираних бирократских олигархија још увек идеолошки јединствене државе и њихова тежина имала је тек унутар-partiјски значај, са и даље присутним потпуним ограничењем било каквог политичког плурализма. Привремено превладавање ових спорова окончаће се 1966. године политичким падом Александра Ранковића, који је симболизовао унитарно-централистичку концепцију.

У контексту поменутих спорова, дошло је до оштрих сукоба партијског руководства Војводине и републике Србије. Повод је била уставна платформа републике која је била сасвим подударна са идејама да се унутрашња организација Србије изједначи са другим републикама. Платформа је тежила реорганизацији Србије на области и у том смислу прецизира је подела Војводине на три самоуправне области – Срем, Банат и Бачку. Како је платформа јасно негирала Војводину као уставни субјект и како су се такве идеје већ биле у политичкој емпирији краљевине СХС, дошло је до реакције одређених политичких кругова у Војводини, што је уловило и поларизацију око уставних питања уопште. С обзиром да је овај спор објективно имао и југословенски карактер, у њега се уплегло и југословенско политичко руководство које је бранило уставни дигнитет Војводине, будући да је савезни устав био гарант њене аутономије.

Настојања су ишла ка томе да се дефинише концепција која би превладала моћ нација у реализацији овакве политике, односно да се искључи примарно посредовање те моћи у осетљивим питањима развоја југословенског федерализма. У овом спору тренутну превагу је однела југословенска концепција, па су потоње уставне ревизије ојачале аутономни статус Војводине и њену везу са југословенским федерализмом уопште. Политичко руководство Србије најтеже је пристало на легализацију везе Војводине и федерације. То прећутно пристајање било је видљиво и у уставу донетом 1974. године који је био препознат као процес даље демократизације и децентрализације земље који треба да допринесе релативизацији републичких етатизама и негацији свих национализама који су се на тој основи јављали. Овакво уверење, из данашње перспективе оправдања постојања војвођанског политичког субјективитета, аргументовано је брањено реалним економским показатељима побољшања животног стандарда становништва у Војводини – а што

треба да буде и довољна аргументација за њено поновно обнављање. Међутим, национализам није био елиминисан и саме партијске олигархије у републици чувале су га као аргумент изласка из неуспелог експеримента југословенског федерализма.

ВОЈВОДИНА У КРИЗИ ЈУГОСЛОВЕНСТВА И БАЛКАНСКОЈ ВЕРЗИЈИ ТРАНЗИЦИЈЕ

Све дубља економска криза у Југославији дезинтегрисала је идеолошко јединство и једнопартијску структуру без обзира на сву његову флексибилност. Једини ауторитет који је још увек могао да очува крхко јединство био је Тито. Његова смрт била је почетак пропасти државе која није почивала на ауторитету демократизма већ на ауторитету идеологије и личности.

Свега деценију након смрти 'доживотног председника' почео је распад његове творевине. Све политичке олигархије бивших република и покрајина остале су доследне својим позицијама истовремено све више додајући у реторику социјалистичке револуције и националне примесе које су требале да осмисле нови популизам и демагогију за очување власти. У таквим околностима аутономно руководство Војводине било је, уз косовско-метохијско руководство, на удару тзв. 'нових снага' које су у њима виделе разлог вишедценијског негирања српства. При томе, овако формиран национализам без студиозне дубине и уважавања комплекса историјског постојања уз митомански призив, био је само спољни декор и сценска кореографија истог оног естаблишмента који га се до јуче гнушао.

У таквој ситуацији 'догађај народа' било је средство узурпације власти и демократски неутемељеног гашења уставних ингеренција Војводине из 1974. године. Учинак тзв. 'јогурт револуције' из 1988. године био је театрално грандиозан, а суштински разоран са аспекта свих заинтересованих страна. Одсуство демократизације друштва, медијска доминација једноумља, дезорјентисаност и подложност интелигенције, економски колапс без увођења неопходних реформи онемогућили су развој идентитета политички зреле личности способне самостално да расуђује. У таквој ситуацији уследила је ратна конфронтација тзв. 'нових демократских снага', а заправо старе једнопартијске номенклатуре огрнуте у ново политичко одело и то по етатистичким границама устава из 1974. године. И становништво Војводине активно је учествовало у том

процесу дајући одушка својим национализмима и уништавајући темеље свог мултиетничког завичаја. Последице ратних дејстава довеле су до нових толико препознатљивих миграција и насељавања Војводине. За разлику од оних ранијих у 20. веку, које су бар и донекле биле планске и организоване, последње су биле продукт одмазде и крвопролића и дело стихије и страха. Нова популација улила је нову енергију и сусрела се са постојећом културном климом. Негде је тај сусрет изгледао као судар а негде као хармонични додир, у сваком случају и за једну и другу опцију било је потребно време уобличавања суживота, али јој актуелна политичка елита то онемогућавала и омаловажавала с обзиром на свој анахрони и неразумни поглед на историјске процесе.

Постепеним посустајањем ратног пожара, ограничени ксенофобијом и блокадом, економском немаштином и непостојећим животним стандардом, развијали су се и нешто другачији погледи на политичку ситуацију. За очекивати је било да су такав тренутак најспремније дочекале постојеће политичке снаге и оне које су биле непосредни претходници. Отуд је у Војводини политички плурализам у настајању био поприште судара идеологије аутономаштва из 1974. и национализма насталог на хистерији стихије и разорне еуфорије након 1988. године. Исходиште таквог национализма није била историјска објективност и културолошка толеранција која проистиче из ње већ инструментализована унификована и поједностављена историјска перспектива идеје српства склона скрнављењу епског богатства кроз митоманију политичке потребе. И једна и друга опција биле су стране јединствене медаље које, ако уважавамо историјско искуство, није била спремна за корените реформе и демократизацију друштва, већ за обнављање или очување својих политичких позиција и привилегија.

ОСЕЋАЈ ПЕРСПЕКТИВЕ

У сенци поменутог супарништва јављала се и постепено афирмисала савремена политичка мисао трагајући за идентитетом Војводине у модерним политичким оквирима и критеријумима регионализма концепта Европске уније, а која је и била део јединственог демократског покрета из октобра 2000. године.

Управо такав концепт, по нашем мишљењу, је крајем 2009. године и остварио своју политичку и уставну афирмацију уз потпуно отворену перспективу сопствене доградње. Усвајање статута Вој-

водине и закона о преносу надлежности представља афирмацију концепта европске децентрализације насупрот контекста националног романтизма с једне стране и историјске покрајине и у складу са тим војвођанске препознатљивости са друге уз истовремено инкорпорирање одређених вредности и једне и друге опције. Сам податак да су овим контекстом почетка решавања питања идентитета Војводине незадовољни управо рецидивни оног национализма и аутономашког покрета који су се последњих тридесетак година смењивали на власти говори о компромисном погледу и демократској уравнотежености која је намеравала да уважи политичку вољу становништва и искуство прошлости. То до сада није било приметно и управо је недостатак тог компромиса у историјским околностима био разлог за неуспех и неафирмисаност идеје. Национална припадност у Војводини је постојана и приметна и треба да се негује јер једино сопственим уважавањем се и друге нације препознају.²¹⁾

Мржња као темељ сопствене идентификације је рефлексија дубоког неразумевања националног идентитета и одсуства културне ширине.²²⁾ И мада се на овакву болест националног опредељења указивало од раније она није уважавана пре свега од политичке елите и била је, баш зато што је исправна, под сталним ударом оних који су били на власти. Са друге стране концепција идеолошког етатизма Војводине темељила је свој интегритет на политички уском хоризонту идеја из 1974. године тврдоглаво се придржавајући идеји пластичне репродукције прошлости са делимичним и сврсисходним уважавања тренутних констелација.

Тренутно постигнути компромис, са одређеном горчином укусом коју собом носи нуди, по нашем мишљењу, наду у еволуцију идеја ка уравнотежењу амбиције и политичког реализма код свих актера уз одлучујућу и пресудну подршку стабилности и перспективе коју собом доноси европска интеграција. Искуство прошлости страначког живота из међуратног периода, указује на још једну специфичност која ће вршити одређен притисак на постојаност носеће политичке идеје. Ради се о латентној напетости која ће се јављати услед нејединствених а понекад и различитих погледа покрајинског и државног вођства унутар једне странке. Потреба

21) У вези са европским истраживањима о нацији ближе види: Х. Шулице, *Држава и нација у европској историји*, Београд, Филип Вишњић, 2002.

22) Између осталог ближе види: И. Секулић, "Културни национализам", *Нови Србин*, Сомбор, јануар-јун 1913; Т. Остојић, "Једно важно културно и социјално питање", *Летопис Матице српске*, св. 294, 1913, Рукописно одељење Матице српске М 1066.

компромиса, политичка реалност, демографска структура становништва Војводине, мултинационалност, привредна условљеност, културолошка и вредносна прожимања, уз спољнополитички фактор стабилности који негује афирмацију многострукости ипак, неће дозволити да напетост прерасте у деструкцију, а чак и снажније политичке турбуленције остаће у оквиру демократског дијалога различитости.

ЛИТЕРАТУРА

- С. Гавриловић, *Срби у Хабзбуршкој монархији 1792-1849*, Матица српска, Нови Сад, 1994.
- *Историја српског народа*, Српска књижевна задруга, Београд, 2000 књ. В
- В. Стајић, Светозар Милетић, Београд, Југо-исток, 1938.
- Р. Кончар, *Опозиционе партије и аутономија Војводине 1929-1941*, Мир, Нови Сад, 1995.
- А. Касаш, *Мађари у Војводини*, Филозофски факултет, Нови Сад, 1996.
- А. Лебл, *Грађанске партије у Војводини 1887 – 1918*, Нови Сад, Филозофски факултет, Нови Сад, 1979.
- *Споменица ослобођења Војводине*, Нови Сад, 1929.
- Н. Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији*, Нови Сад, Матица српска, 1984.
- Х. Шулце, *Држава и нација у европској историји*, Београд, Филип Вишњић, 2002.
- С. Марковиц, *Грађанске опозиционе странке у Војводини 1929 -1941*, Тиски цвет, Нови Сад, 2006.
- С. Марковић, *Национално и уставно питање у делатности политичких странака у Војводини 1929-1941*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Нови Сад, 2008.
- Р. Кончар, С. Марковић, “Vojvodina beetwen Serbian and Yugoslav option during the establishment of the Kingdom SCS”, тематски зборник радова са међународног скупа *Yugoslavia through Time. Ninety Years since the Formation of the First State of Yugoslavia*, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana, 2009, стр. 93-105.
- Р. Кончар, “Формирање покрајинског народноослободилачког одбора за Војводину 1943”, *Зборник Матице српске за историју*, Нови Сад, 1979, бр. 19.
- Љ. Кркљуш, Л. Ракић, “Војводина и стварање југословенске државе 1918. године”, *Зборник радова Присаједињење Војводине Краљевини Србији 1918*, Музеј Војводине, Нови Сад, 1992, стр. 5-21.

- Н. Гаћеша, “Демографске и социјалне прилике у време присаједињења Војводине Краљевини Србији 1918”, Зборник радова *Vojvodina u vreme Prisajedinjenje Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918. godine*, Музеј Војводине, Институт за историју Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад 1993, стр. 49-56.
- А. Ивић, “Светозар Милетић”, *Летопис Матице српске*, Нови Сад, 1939, бр. 4-5.
- В. Стајић, “Учешће српског друштва у мојој судбини”, Рукописно одељење Матице српске, М 8756
- И. Секулић, “Културни национализам”, *Нови Србин*, Сомбор, јануар-јун 1913.
- Т. Остојић, “Једно важно културно и социјално питање”, *Летопис Матице српске*, св. 294, 1913, Рукописно одељење Матице српске М 1066.
- С. Марковић, “Идеје о Војводини др Николе Милутиновића”, *Зборник Матице српске за историју*, Нови Сад, 2005, бр. 71/72.
- С. Марковић, “Интегрално југословенство у Војводини – одјек и страначко одређење”, Зборник радова *The Shared History – Myths and stereotypes of the Nationalism and Communism in ex Yugoslavia*, Нови Сад, 2008.
- С. Марковић, “Прилог проучавању буњевачког питања у контексту политичких прилика у Војводини у периоду 1918-1941”, Зборник радова, *Етнолингвистичка и историјска истраживања о Буњевцима у Војводини*, Матица српска, Буњевачки национални савет, 2008.
- Архив Србије и Црне Горе
- Архив Војводине
- Историјски архив Новог Сада
- Историјски архив Сомбора
- Рукописно одељење Матице српске

Sasa Markovic

VOJVODINA BETWEEN CONFLICT AND HARMONY OF DIVERSITY

Summary

With regard to the historic perspective of Vojvodina, we have distinguished several periods of time limited to historical events of higher importance, assuming, at the same time, that continuity in the interaction with newly established circumstances was subject to both changes and preservation of certain values. The first period deals with the establishment of Vojvodina and its political life in the Habsburg/ Austro-Hungarian Monarchy. In this time the recognition of Vojvodina identity was linked to the Serb

national movement that oscillated within political amplitude from national romanticism to rigid national politics of the monarchy with frequent turns to the principality/ Kingdom of Serbia.

The second period in the history of defining Vojvodina comes after World War I. It is characterised by the loose of national romanticism and by increased questioning of its existence from the aspect of its economy and constitution. Civil-society political pluralism was cherished for some time and consequently had significant influence on the articulation of Vojvodinians' interests. The integral idea of Yugoslav nationality increasingly attracted masses of population, what proved their sustainability to authority.

*Ideologically unified state with one-party system was established after World War II. From the very beginning, the state showed respect towards the federal status of Vojvodina. However; uneven economy initiated discussions about political integrity of Vojvodina, which was limited by polity and lack of democracy. Political control of the state of Vojvodina in 1974, partly justified by economic reasons, became the structural element of the deep crisis of Yugoslav society after 1980. The victory of nationalisms led to the dissolution of Yugoslavia through a war cataclysm and temporarily flooded the overall society with populism and authority. The fall of the regime in October 2000 enabled the development of democracy and pluralism that were overloaded with many weaknesses of transition. Vojvodina political identity was largely influenced both by attitudes and ideas of nationalistic provenience that advocated Vojvodina permanent ties with Serbia geo-strategic position, and by attitudes of former political elite that offered the 'melancholy of past times' of good and stable life. This was the path that winded between 'hysteria' of nationalism which stemmed from the mythology of instrumentalized past and ideology of *autonomaštvo* from 1974. Gradually, independent and in discontinuity with the past a new political establishment developed; it was deprived from such identities and showed respect for the reality of multi-nationalism, without any sign of 'hysteria' of historically non-grounded identity. This establishment turned to the idea of European regionalisation looking for a political compromise. It was recognized and supported by the citizens and thus opened the door of a promising Vojvodina and Serbia.*

Key words: Vojvodina, Serbian, Identity, Policy, Culture.

Овај рад је примљен 29. јануара 2010. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11. фебруара 2010. године.

